

*Петрова Антонина Геннадьевна,
Шупашкарти 47-мёш вӓтам шкулта
чӓваш чӓлхи вӓрентекен*

МӐНКУН

- Тӓллевсем:* 1. Мӓнкун йӓли-йӓркипе тата халӓх сӓмахлӓхӓпе паллаштарасси.
2. Ачасен пуплевне, юрлас хӓнӓхӓвӓсене, пултарулаӓх енӓсене аталантарасси.

3. Таван халāхпа унāн культурина хисеплеме тата халāх ваййи - юррисен илемне туйма, вёсенчи тёп шухāша асархама вёрентесси.

4. Усā камāллā, турё чунлā, сивёч туйāmлā, тарāн сисёмлё пулма вёрентесси.

Кирлё хатёрсем: хёвел ўкерчёкё, хёретнё сāmартасем, икё кашāк, премёксемпе сушкāсем, сākāр, тāвар, сётел сарми, пиçиххи, качака маски, тулā пёрчисем,

Вёрентекен: Мāнкун – суркуннехи чи пысāk уявсенчен пёри. Åна аслисем те, ачасем те чāтамсаррāн кётеççё.

Çак кун мён ёлёкрен тутлā апат-симёç пёсернё, сāmарта хёретнё. Аслисем хāйсен тāванёсемпе, килёрен киле сўресе пурин патёнче те хāналаннā, юрласа-ташласа савāннā. Кашни хāнана хёретнё сāmарта валеçсе панā. Христиансен Мāн кунё-Христос чёрёлнё уяв. Åна сурхи кун таврāнсан, уйāх тулнā хысçāн, пёрремёш вырсарни кун паллā тāваççё. Савāнпа сак уяв кашни сўл тёрлё кун килет.

Сынсем сак кун пёр-пёрне «Христос чёрёлнё!», «Чāн чёрёлнё!» тесе саламлаççё, виçё хут чуп тāваççё те Мāнкун сāmарти параççё.

Ача: Хёрлё сāmарта - чёрёлёх символё. Мёншён сāmартана хёрлё тёспе сārлаççё-ха? Хёрлё-савāнāç палли, этемлёх чёрёлнине пёлтерет. Савāн пекех вāl Иисус Христос юнё те теççё.

Шāmат кун каçхине Мāн кун апат-симёçне чиркёве илсе кайса кёл тутарнā. Мāн кун хысçāн уяв эрнипех тāsāлнā. Сётел тулли апат-симёç пулнā. Паян эпир ачасемпе мāнкун уявён хāш-пёр пайёсемпе паллаштарāпār.

(Ачасем кāшкāрса чупса тухаççё.)

— Хёвел ташласа тухать! Хёвел ташласа тухать!

— Мёнле хитре! Пāхār-ха!

(Патак сине таянса ватā старик кёрет.)

старик: Ырā кун пултār, ачасем!

Ачасем: Ырā кун пултār, асатте!

старик: Эпё те сёнё хёвеле кётсе илме килтём.

Хёвел килет

Хёр ача: Сывā-и туссем. Эпё хёвел, сар хёвел. Çут тёнчене āшā тата сўтā паратāп. Хёвел āшшиле Мāнкун пусланать! Ачасем эсир мана мёншен чёнтёр?

Хёр ача: Сарā хёвел эпир сана уява чёнтёмёр. Ачасем сана сāvāсем каласа парасшāн.

Хёр ача : Сурхи сил вёрет / Åшā кāнтārтан.

Сар хёвел кёрет / Усā кантāкран.

Хёвелпе вылять / Пёчёк Марине.

Тутинче кулатъ V Сўтā суркунне

Ача: Акā епле суркунне!

Хёвел хытā пёçертет, / Вут хутнā пек шāратса

Сивё юра пётерет. / Кулса тāнā евёрлё

Хёвел пāхать сўталса; / Сивё йёрсе, сўхārса

Тарать куçсўль юхтарса... /

Ача: Çут хёвелё

Пит илемлё / Тўпене тухсассāн,

Кам-ха, кам-ха, / Кāшт именмё

Ун сине пāхсассāн. / Чёкеçсем те, чечексем те

Хёвеле кётеççё. / Уй-хирсем те, вārмансем те / Питё хёпёртеççё.

Ача: Ешерет сёршыв / Ешерет тёнче

Юррине тасатпър / Чән илемлине

Ача: Мәнкун, мәнкун теетпәр, / Мәнкун, мәнкун теетпәр

Мәнкун паян ситрә те, / Мәнкун сәмарти ситпәр,

Старик: Мәнкун мәнле пусланса кайнине пелетәр-и эсир?

Ачасем: Каласа пар-ха асатте!

Старик: Апла пулсан каласа пар- ха мәнукәм, мәнкун мәнле пусланса кайни синчен.

Мәнкун - чи пысак уяв шутланатъ. Пәр усал асанне - Вупәр ятләскер- хөвеле пәтерешән пулнә. Усалсем ялан Хөвеле тапәннә, пеләтрән туртса антарма шутланә. Савәнпа Хөвел пит сайра тухнә. Сакна пелсен чаваш паттәрәсем Хөвеле пулашма кайнә. Сичә кун та сичә каң паттәрәсем сапәснә. Юлашкинчен вара усал асаннерен, Вупәртан, хөвеле турса илнә. Савәнпа ынтә Хөвеле сүтә пурнәс туса панә ятпа Мәнкун уявне тума пусланә. Ачасем сүлталәк тәршшәпех сыва пулччәр, ан чирлеччәр, вайлә пулччәр тесе хөвел тухнә вәхәтра ачасене хәмлапа тата тырәпа сапнә.

Старик. Эпә те сире сапатәп.

(Ачасене хәмлапа, тырәпа сапатъ.)

Старик: Мәнле, вай кәнине туйрәр-и?

Ачасем: туйрәмәр, туйрәмәр.

Ача: Мәнле кәсәклә халап! Пирән арсын ачасем те пулас салтаксем. Ачасем, хамәр вая кәтартар-и асаттене?

Ача: Ленәпа Денис пәрмай вай висмелле выляссә.

Ача: Халь виссе пәхәр-ха!

Ача: Пәхатпәр: хәшә сәнтерет.

(ачасем вай висмелле выляссә.)

Ачасем: Леня сәнтерчә!

Ача: Айта-ха тусәм, санпа тепре вай виссе пәхәр. Хальхинче эпә сәнтеретәп.

(ачасем вай висмелле выляссә.)

Старик: Маттур, ачасем, мана ват сынна савәнтартәр. Эсир выльәр, савәнәр, эпә каям-ха, каләма чәнме тухнәччә эпә. Сирәнпе каласса мансах кайнә вәт.

(асатте тухса каять)

Ача: Ачасем, пире паян асанне хай патне чәннәччә, килтех-ши?

Ачасем: Айтәр асанне патне каяр! Каяр! Каяр!

Ача: Ачасем, эсир хәвәра хәнара йөркеллә тытәр.

(Ачасем кәшкәрашса чүпса тухса каясә. Тепәр энчен чүпса кәрәссә.)

Ача: Эй, хуҗа! Килтех-и? Пур-и?

Кинемей: Килтех: килтех! / Киләр, киләр, ачасем:

Манән кәтнә хәнасем!

Ачасем: Христос чәрәлнә! (3 хутчен калассә.)

кинемей: Чән чәрәлнә! (3 хутчен калать.)

Ача: Ну, хуҗасем, мән паратәр? / Витре сүрә сәра,

Чәкәт сүрә чәкәт, / Сәмарта сүрә сәмарта.

Ана памасан - / Выртатпәр та сывратпәр!

(Ача: урайне ыртатъ, асанне пүртрен чапшәкпа сәмарта йәтса тухатъ, сәтел сине лартатъ.)

Кинемей: Киләр, киләр, ачасем! / Мән кун уявне хәтәрленсе

Пысак чанпа сәра турәм, / Пыл куркипе пыллантартәм,

Сәмартасене те хәретсе хәтәрлерәм.

(Ачасем асанне сүмне пырса ларассё.)

Кинемей: Мәнкун кун ют сын пырсан йна ёлөкренех пүртре сак е пукан сине лартма тәрәшнә. Саван пек тумасан чәх пусма лармасть тег. Кам-ха кунта пирән чи пөчөккки. Лена-и? Савна лартар сак сине (лартассё).

Кинемей: Ачасем, эпө кучченесне хатёрлерём-ха. Ман эсир юрлани-ташланине курас килет. Савантаряр-ха пөрре ватә сынна.

Ача: Атьяр асаннене малтан савә каласа парар.

Эпир туслә ачасем, / Асанне мәнукөсем.

Пурте пөрле пурәнатпяр, / Пурте пөрле саванатпяр.

Ача: Эпир туслә ачасем, / Асанне мәнукөсем.

Асаннене юрататпяр, / Пуләшма та тәрәшатпяр.

Ача: Киличчен килессөм килчө, / Пөр килсөссөн саванассәм килчө.

Юри килтөмөр саванмашкән, / Сак пысак уява ирттермешкән.

Хөвел: Маттур, ачасем. Айтяр сирәнне вайә выляса илетпөр. Эпө суркунне синчен тупмалли юмахсем каләп. Сирән вөсен тупсәмөсене тупмалла пулать. Кам тупсәмне пөлет, савна парне парәп.

1) Пөлөт синче илемлө хөр сүрет. (Хөвел.)

2) Юр кайса пөтсенех сурәлакан чечек. (Сөспөл.)

3) Чи малтан вөссе килекен кайәк. (Курак.)

4) Сәмсәсәр кәвакал пяр шәтарать. (Тумлам.)

5) Пүрт синче йөке пур, хөвел пәхсан ирөлет. (Пяр.)

6) Суркунне сөре витсе хуракан ешөл пуста. (Курак.)

7) Йәл-йәл пәхап, йәл кулап, йывәс-курәка ачашлап, вай-хал парса үстереп. (Хөвел.)

8) Мана сынсем көтөссө, эп килинне курсанах пурте тарса пөтөссө. (Сумәр.)

Хөвел: Халә ачасем кәшт шәм-шаксене хускатса илер. Манән сирәнне «Кам хавәртрах?» вайә выляс килет. Эсир хирөс мар пулө те.

АЧАСЕМ. Хирөс мар, хирөс мар.

(кашәк сине сәмарта хурса чүпасси).

Ача: Ситө ку вайяа выляса. Атьяр Сөрө памалла выляр.

Ачасем Выляр, выляр

Ача: Кам Сөрө параканни пулать? Часах пөлөпөр:

Ача: Вөл, вөл, вөлтөрен / Вөлтөренөн әшөнге / Сар кайәкән чөппи пур.

Эс те чипер, эп те чипер / Чән чиперри сик, тух!

Ача: Костя Сөрө параканни пулать.

Ача: Кам судья пулать?

Ача: Вөл, вөл, вөлтөрен / Вөлтөренөн әшөнге / Сар кайәкән чөппи пур. Эс те чипер, эп те чипер / Чән чиперри сик, тух!

Диана судья пулать.

Ача: Леня, эсә япала пустараканни пулатән.

Көвө янәрәт, сак япала кам патне ситсен көвө чарәнәт, саван япала памалла пулать.

(Көвө янәрәт, ачасем выляса япаласем пустарассө)

Ача: Ку япала хусин мөн тумалла?

Ача: савә каламалла.

Ача: Ку япала хусин мөн тумалла?

Ача: АВТАНЛА авәтмалла.

Ача: Ку япала хусин мөн тумалла?

Ача: Юрă юрлаттарас.

(Ачасем КАЧАКА юрра юрлассѣ)

1. Пиçиххи пек сукмакпа / Шăкăлт- Шăкăлт пушмакпа

Качака килет (2 хут)

Турашăл пек сухалне / Шĕп шĕвĕркке хўрине

Вылятса илет (2 хут)

Ача: Аста каян, сухал тус? / Чакър куçла чее тус?

Ача: Пахчана каяс (2 хут)

Ачасем: Курăк сук-им улăхра / Мĕн тăватăн пахчара?

Ача: Купăста сисес. (2 хут)

Ачасем: Хуçи тухĕ, тарăхĕ, патакпа та çапĕ-ха.

Ача: Транк сиксе қаçап. (2 хут)

Ачасем: Қаçаймасан мĕн тăван / Çакланайсан мĕн тăван

Ача: Мекек суҳарап (2 раз)

Хевел: Ай, ачасем маттуркасем. Мана сирĕнпе питĕ лайăх та, анчах манăн малалла тĕнчене Мăнкун ситни çинчен пĕлтерме каймалла, сывă пулăр, ачасем.

Ачасем: Сывă пул, Хевел.

Ача: Ачасем, Лена питĕ лайăх ларчĕ, атьăр- ха ăна пирĕнпе юрлама чĕнер

Ача: Ачасем, атьăр-ха асаннене Мăнкун çинчен хавасла такмаксем юрласа парар. (такмаксем юрлассѣ)

1.Эпĕ шура çăмарта

питĕ юрататăп.

Çăх çăмарта тăвасса

сыхласа тăратап.

2. Илтĕм икĕ çăмарта.

Ятăм сахарта, хайма.

Пулчĕ пииниитĕ тулă торт.

Атте калать: «Высший сорт!»

3.Суханпа çăмартаран

юрататăп эп салат

çук тутли сак апатран

ăна тума пит ансат.

4.Анне сухан шуратать,

хушпине вăл пуçтарать

Мăн кун валли çăмарта

унпала вăл саратать.

5.Мăн кун ячĕпе тесе

парнелерĕ асанне

Ик кĕсьеллĕ,пит хитре

мăкăнь çескеллĕ кĕпе.

6.Çăваш ачи-çăваша,

тымар янă авалах.

Асаттесен йалине

асра тыгар яланах!

Аача: Пирĕнпе çак уява / Савăнса иртернĕшĕн

Тав таватпăр пуç тайса / Пăхма чăтăм ситернĕшĕн!

Ача: Ырă сунса кĕтнĕшĕн, / Сĕтел тавра лартнăшăн,

Мăн кун парни панăшăн / Тавах, сана, асанне!

Ачасем: Тавах, сана, асанне!

Кинемей: Ах, маттур та ачасем. Эсир мана хавър пултарулаха́рпа пите савантартар. Ынсем таванесем, пелешесем патне ханана сурессе, саванассе, парнесем парассе. Ман кун сьмарти тыгтарассе. Эпё те сире хаман куччене́пе савантарма сетел хушшине ченеп.

Ача: Ачасем! Атьар чуччу яранма каяччен тепёр вайя выляса илөпёр!

Пурте: Мөнле вайя?

Ача: «Ал татмалла» выляр-и?

Пурте: Выляс, выляс!

(Икё ушкәна пайланный хёр ачасем тата арсын ачасем пёр-пёрне хирёс илемлөн утса)

«Серем пәсса вир акрәм» юрә юрлассе.)

- Серем пәсса вир акрәм,

-Эпир а́на таптатпәр. / -Эсир мөнпе таптатәр?

-Лаша я́рса таптатпәр.

-Эпир а́на тытатпәр.

-Эсир мөнпе тытатәр?

-Чён йёвенпе тытатпәр. / - Чён йёвене сёр тенкё

-Пире сёр сум кирлө мар.

-Тата сире мён кирлө?

-Пире кирлө сарә хёр.

-Сарә хёрө мён ятлә?

-Диана ятла Сарә хёр

Кинемей: Ачасем, ситё пулө выляса. Эсир тата Мән кун төлне чуччу сакма манман-и? Уяв эрнинче яранмаллах: сил сыла́хсене вёстерсе каять те́ссе.

Ача: Айтәр чуччу яранма каяр!

Ачасем: Айтәр чуччу яранма каяр! Каяр, каяр!

«Сёмёрт сёски сурәлать» юрәна чуччу яранма тухса каясё.

«Сёмёрт сёски сурәлань» Сёмёрт сёски сурәлсан та,

Сёмёрт сёски сурәлсан,

Килет вәрман илемё. / Килет вәрман илемё.

Эпир вайя́а тухсассан та, / Эпир вайя́а тухсассан,

Килет вайя́ илемё, / Килет вайя́ илемё.

Сёмёрт сёски та́кансан та, / Сёмёрт сёски та́кансан,

Каять вәрман илемё, / Каять вәрман илемё.

Эпир вайя́ран кайсассан та, / Эпир вайя́ран кайсассан.

Каять вайя́ илемё, / Каять вайя́ илемё.

Вёрентекен: Мәнкун уявне палартас йәла мён ёлөкрен пырать. Сак уяв эрнпех пынә. Вәл халәхшән чи илемлө, чи кётнө уяв шутланать. Мәнкун эрнинче уй урлә қасма юраман. Ялти сынсемпе сөс килтен киле сүресе Мәнкун пәтти синө. Мәнкун ситиччен кәшт маларах урам варрине мән чуччу сакатчөс. Кәнтәрла унта ачасем яранатчөс, қасхине вара хёр упрасөемпе яшөем тухатчөс.

Ача: Пуян та тарән шухәшлә йәла-йөркене маләшләхшән яваплә сәмрәкөм патне ситерер. Кашни чәваш хөрө, каччи таван халәха хисөплеме пөлтөр, ун йәли-йөркипе мәнаслаңтар, сөпөс чөлхипе уссән қаласма, янәравлә сәвви-юррине шәрантарма, сөршывәмәрпа мухтанма пултартәр. Чән-чән чәваш чунлә пулар, чәваш ятне сөртөр мар.

Халө, хисөплө ханасем, сире пурне те мәнкун сәмарти сөме чөнетпөр.